

Paulina Napierała

Religia i polityka w USA

Faith-based initiatives
w okresie prezydentury G.W. Busha

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Religia i polityka w USA

Faith-based initiatives
w okresie prezydentury G.W. Busha

Prace Amerykanistyczne

Uniwersytetu Jagiellońskiego

**Redaktor naukowy serii
prof. dr hab. Andrzej Mania**

Paulina Napierała
Religia i polityka
w USA

Faith-based initiatives
w okresie prezydentury G.W. Busha

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Seria: **Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego**

Redaktor naukowy serii: *prof. dr hab. Andrzej Mania*

RECENZENT

Prof. dr hab. Dorota Praszałowicz

PROJEKT SERII

Maciej Kwiatkowski

OPRACOWANIE GRAFICZNE OKŁADKI

Marcin Bruchnalski

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków
Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych oraz Fundacji Bratniak

© Copyright by Paulina Napierała & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie I, Kraków 2013

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3614-3

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
JAGIELLOŃSKIEGO

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, tel./fax 12-631-18-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Spis treści

Wstęp	11
Rozdział I. Relacje państwo – Kościół w USA.....	21
1. Relacje państwo – Kościół w koloniach amerykańskich	21
2. Geneza wprowadzenia zasady rozdziału państwa od Kościoła w USA.....	26
2.1. Pierwsze Wielkie Przebudzenie	26
2.2. Racjonalizm, deizm i „religia racjonalna”	27
2.3. Deklaracja Niepodległości	28
2.4. Relacje państwo – Kościół a poglądy Ojców Założycieli	29
3. Rozdział państwa od Kościoła w USA.....	33
3.1. Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki	33
3.2. I Poprawka	35
4. Spory dotyczące interpretacji religijnych klauzul I Poprawki	38
5. Uczestnicy debaty dotyczącej interpretacji religijnych klauzul I Poprawki ...	44
5.1. Prawica religijna	46
Rozdział II. Amerykański system opieki społecznej oraz rola organizacji religijnych w jego tworzeniu i funkcjonowaniu.....	57
1. Początki amerykańskiego systemu opieki społecznej oraz rola organizacji religijnych w jego funkcjonowaniu	58
2. Nowy Ład	69
2.1. Liberalizm amerykański a Nowy Ład.....	69
2.2. Reformy Nowego Ładu	72
2.3. Rola organizacji religijnych w realizacji programu opieki społecznej	75
3. Rozwój systemu opieki społecznej.....	77
3.1. Reformy systemu opieki społecznej do lat sześćdziesiątych XX wieku...	77
3.2. Program Wielkiego Społeczeństwa (<i>Great Society</i>)	
Lyndona B. Johnsona	79
3.2.1. Rola świeckich organizacji społecznych oraz organizacji religijnych w okresie realizacji programu Wielkiego Społeczeństwa.....	81
Rozdział III. Polityka republikańców w zakresie opieki społecznej.	
Geneza polityki <i>faith-based initiatives</i>	85
1. Konserwatyzm amerykański wobec rozwiązań dotyczących opieki społecznej w USA.....	85
1.1. Rozwój konserwatyzmu amerykańskiego	86
1.2. Konserwatywna krytyka założeń państwa dobrobytu	90
1.2.1. Nowa Prawica	95

1.2.2. Połączenie spraw religijnych i społecznych – sojusz z prawicą religijną w walce z państwem dobrobytu	97
2. Reformy Ronalda Reagana.....	99
3. Reformy George’a H. Busha Seniora.....	105
4. Konserwatywna reforma systemu opieki społecznej z 1996 roku	106
4.1. Plan reform Billa Clintona.....	106
4.2. Zwycięstwo konserwatywnej wersji reformy	108
4.3. Przepisy <i>Charitable Choice</i>	111
Rozdział IV. Polityka <i>faith-based initiatives</i> . Proces tworzenia podstaw prawnych	115
1. Polityka <i>faith-based initiatives</i> w kampanii wyborczej G.W. Busha	115
1.1. Koncepcja „współczującego konserwatyzmu” (<i>compassionate conservatism</i>) jako teoretyczne uzasadnienie polityki <i>faith-based initiatives</i>	118
2. Prezydenckie rozporządzenia wykonawcze z 29 stycznia 2001 roku.....	121
2.1. Rozporządzenie wykonawcze <i>Agency Responsibilities with Respect to Faith-Based and Community Initiatives</i>	121
2.2. Rozporządzenie wykonawcze <i>Establishment of White House Office of Faith-Based and Community Initiatives</i>	122
2.3. Analiza i krytyka założeń przyświecających wydaniu rozporządzeń wykonawczych.....	124
3. Droga ustawodawcza.....	126
3.1. Spory wokół kształtu proponowanej ustawy	127
3.2. Wersja ustawy przyjęta przez Izbę Reprezentantów	131
3.3. Odrzucenie ustawy przez Senat USA	132
3.4. Przyczyny legislacyjnych niepowodzeń	136
3.4.1. Problem zgodności proponowanych przepisów z klauzulą <i>establishment</i>	137
3.4.2. Inne kontrowersje prawne.....	153
4. Wprowadzenie polityki <i>faith-based initiatives</i> za pomocą rozporządzeń wykonawczych	156
4.1. Rozporządzenia wykonawcze z 12 grudnia 2002 roku.....	156
4.2. Kolejne próby wprowadzenia polityki G.W. Busha na drodze ustawodawczej	159
4.3. Rozporządzenia wykonawcze z 1 czerwca 2004 roku i z 7 marca 2006 roku	159
Rozdział V. Implementacja polityki <i>faith-based initiatives</i> oraz jej skutki	161
1. Realizacja reform wprowadzonych przez administrację G.W. Busha.....	161
1.1. Funkcjonowanie biura White House Office of Faith-Based and Community Initiatives.....	161
1.2. Funkcjonowanie biur do spraw religijnych i lokalnych organizacji charytatywnych w poszczególnych departamentach	169
1.3. Funkcjonowanie <i>Compassion Capital Fund</i>	183

1.4. Funkcjonowanie nowych programów promujących współpracę z religijnymi organizacjami charytatywnymi.....	186
1.4.1. Projekt <i>President's Emergency Plan for AIDS Relief</i>	186
1.4.2. Program <i>Access to Recovery</i>	187
1.4.3. Program <i>Mentoring Children of Prisoners</i>	188
1.4.4. Program <i>Prisoner Reentry Initiative</i>	188
1.5. Efektywność reform wprowadzonych przez administrację G.W. Busha	189
2. Skutki polityki G.W. Busha w zakresie religijnych organizacji charytatywnych.....	203
2.1. Realizacja celów politycznych Partii Republikańskiej.....	203
2.2. Realizacja celów prawicy religijnej	209
Podsumowanie	219
Bibliografia	229

Podziękowania

Zebranie i opracowanie materiałów do niniejszej pracy byłoby niemożliwe bez finansowego wsparcia wielu instytucji. Na etapie wstępnym kwerendę biblioteczną przeprowadzono dzięki stypendium w John F. Kennedy Institute for North American Studies, Freie Universität Berlin (2006). Główna część badań została przeprowadzona w ramach projektu sfinansowanego przez Polsko-Amerykańską Komisję Fulbrighta. Uzyskany grant umożliwił badania na Harvard University i w Boston College (2007–2008). Uzupełnienie materiałów oraz ich wstępne opracowanie zasadniczo ułatwiło stypendium im. Ks. Józefa Tischnera, przyznane przez Institut für Wissenschaften vom Menschen w Wiedniu (2009). Ostateczna interpretacja zebranych informacji wymagała licznych dyskusji w gremiach międzynarodowych. Prezentacja wstępnych wyników badań i ich weryfikacja na prestiżowych konferencjach międzynarodowych stała się możliwa dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (grant promotorski K/PBP/000212: 24.03.2009–23.03.2011). Bez tej pomocy przygotowanie pracy w jej obecnym kształcie byłoby nierealne.

Pragnę wyrazić serdeczne podziękowania wszystkim wymienionym instytucjom. Chciałabym także podziękować za czas poświęcony na konsultacje naukowe: Profesorowi Davidowi Gerberowi ze State University of New York w Buffalo, Profesorowi Alanowi Wolfowi z Boisi Center for Religion and American Public Life na Boston College, Profesorowi Brianowi Hehirowi z Harvard University, Profesorowi Jose Casanovie z Georgetown University, Profesorowi Johnowi DiIulio z University of Pennsylvania, Profesorowi Hartmutowi Keilowizowi z Leipzig Universität, Profesorowi Zbigniewowi Paskowi z Wydziału Humanistycznego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie oraz Profesorowi Andrzejowi Mani z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Szczególnie podziękowania składam Pani Profesor Dorocie Praszałowicz, przede wszystkim za poświęcony czas, cenne wskazówki oraz okazaną mi pomoc i wsparcie.

Książka jest skróconą i częściowo zmienioną wersją rozprawy doktorskiej obronionej w 2011 roku na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Recenzentami dysertacji byli Profesor Andrzej Mania oraz Profesor Jadwiga Kiwerska, za których cenne uwagi chciałabym w tym miejscu wyrazić wdzięczność. Zostały one uwzględnione w niniejszym opracowaniu. Jego wydanie stało się możliwe dzięki wsparciu finansowemu Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ.

Wstęp

CELE I OGÓLNE ZAŁOŻENIA PRACY

Stany Zjednoczone Ameryki są krajem wyjątkowym pod wieloma względami; jedną z cech decydujących o tej wyjątkowości jest specyficzny stosunek do religijności. Amerykanie to naród z jednej strony niezwykle religijny, z drugiej bardzo zsekularyzowany¹. Ścieranie się poglądów zwolenników ścisłego rozdziału państwa od Kościoła oraz osób postulujących większą rolę religii w życiu publicznym przez wieki kształtowało specyfikę amerykańskiej kultury. Amerykańska konstytucja wprowadziła wzorcowe rozwiązanie dotyczące rozdziału państwa od Kościoła, religia jednak zawsze była jednym z najistotniejszych czynników wpływających na życie społeczne, polityczne i kulturalne w USA. Szczególną rolę w kształtowaniu amerykańskiej kultury odegrał protestantyzm, który obok przynależności etnicznej czy narodowej był ważnym elementem budującym tożsamość pierwszych osadników w koloniach².

Walka o rolę religii w życiu politycznym kraju toczy się nadal i, co ciekawe, już od XIX wieku rozgrywa się ona nie tyle między ludźmi religijnymi a „niereligijnymi”, ile raczej między konserwatystami religijnymi należącymi do różnych wyznań a grupami utożsamiającymi się z bardziej liberalnymi nurtami religijnymi. Spośród pierwszej grupy warto wymienić zwłaszcza konserwatywnych chrześcijan ewangelikalnych (w pracy poświęcono im dużo miejsca), a spośród grup teologicznie liberalnych przede wszystkim protestantów głównego nurtu (*mainline Protestants*). Spory o rolę religii w życiu publicznym USA toczą się na wielu płaszczyznach. Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku jedną z takich płaszczyzn stała się polityka dotycząca roli religijnych organizacji charytatywnych w opiece społecznej.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest analiza wprowadzonej przez George’a W. Busha polityki *faith-based initiatives*, przyczyn jej sformułowania oraz jej skutków, w tym wpływu, jaki wywarła zarówno na funkcjonowanie systemu opieki społecznej w USA, jak i na relacje państwo – Kościół.

Głównym celem polityki G.W. Busha, w języku angielskim określanej jako *faith-based initiatives*, było zwiększenie roli organizacji religijnych w amerykańskim systemie opieki społecznej oraz ułatwienie im dostępu do funduszy federalnych. Sformułowanie *faith-based initiatives*, czyli dosłownie „inicjatywy motywowane wiarą”, używane jest jednak w zależności od kontekstu – bądź do opisanie polityki

¹ G.M. Marsden, *Religion and American Culture*, Orlando 1990.

² Według Maxa Webera, był on również istotny dla rozwoju systemu gospodarczo-politycznego USA. Więcej na temat teorii Maxa Webera: P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 222–224.

G.W. Busha w zakresie ułatwienia organizacjom religijnym dostępu do funduszy federalnych przeznaczonych na programy pomocy społecznej, bądź w odniesieniu do samych organizacji religijnych zajmujących się pomocą społeczną (czyli organizacji motywowanych wiarą, w tym zarówno do organizacji charytatywnych, jak i kongregacji i Kościołów). W niniejszej pracy stosowany jest termin 'polityka *faith-based initiatives*', który w oryginalnym brzmieniu najpełniej oddaje istotę założeń G.W. Busha.

Polityka *faith-based initiatives* jest godna uwagi z kilku względów. Przede wszystkim wpisuje się w skomplikowane relacje państwo – Kościół³ w Stanach Zjednoczonych i nie tylko zwraca uwagę na rolę religii w amerykańskim życiu publicznym, lecz również obrazuje ewolucję w interpretacji religijnych klauzul I Poprawki do Konstytucji. Jest ona ponadto istotna z punktu widzenia funkcjonowania amerykańskiego systemu opieki społecznej. Na przykładzie polityki *faith-based initiatives* łatwiejsze wydaje się zrozumienie założeń polityki społecznej republikanów, które koncentrują się wokół dość szeroko zakrojonej decentralizacji i prywatyzacji systemu pomocy. Dlatego też w niniejszym opracowaniu polityka G.W. Busha została omówiona nie tylko w kontekście relacji państwo – Kościół w Stanach Zjednoczonych, lecz zwłaszcza w kontekście reform polityki społecznej.

Warto podkreślić, że polityka *faith-based initiatives* wiąże się też z zaangażowaniem politycznym amerykańskiej prawicy religijnej, która reprezentuje głównie interesy konserwatywnych chrześcijan ewangelikalnych i która w kampanii prezydenckiej 2000 i 2004 roku odegrała istotną rolę. Przedstawiciele prawicy religijnej poparli G.W. Busha w wyścigu prezydenckim w 2000 roku, choć część z nich początkowo nie była przekonana co do słuszności tej decyzji, zwłaszcza, że G.W. Bush unikał na przykład kontrowersyjnego tematu aborcji. Niemniej ze względu na swe deklarowane zaangażowanie religijne był kandydatem bliższym prawicy religijnej niż Al Gore. Przedstawiciele prawicy religijnej oczekiwali od Busha Juniora, że wprowadzi on do debaty publicznej tematy, które są centralne w programie prawicy religijnej, między innymi sprawę aborcji, badań nad komórkami macierzystymi oraz małżeństw homoseksualnych. Do końca jednak kampanii prezydenckiej w 2000 roku G.W. Bush odnosił się do tych kwestii dość ostrożnie. Często natomiast wypowiadał się na temat zwiększenia roli religii i moralności w amerykańskim życiu publicznym. Osią debaty na ten temat uczynił jednak nie aborcję czy problem małżeństw homoseksualnych, a potrzebę zwiększenia roli religii w zwalczaniu problemów społecznych przez zaangażowanie większej liczby Kościołów i religijnych organizacji charytatywnych w realizowanie programów pomocy społecznej. Zagadnienie to było bowiem istotne nie tylko dla zwolenników większej obecności religii w życiu publicznym, lecz także dla wszystkich zainteresowanych reformą systemu opieki społecznej oraz problemem biedy w USA.

³ Mimo że w USA dokładniejszym określeniem stosunków między państwem a licznymi związkami religijnymi byłoby sformułowanie: „relacje państwo – Kościoły”, to jednak w literaturze przedmiotu utarło się tradycyjne sformułowanie „relacje państwo – Kościół”. Określa ono relacje między państwem a szeroko pojętymi instytucjami religijnymi.

W kontekście propozycji G.W. Busha odnoszących się do zwiększenia roli Kościołów i religijnych organizacji charytatywnych w zwalczaniu problemów społecznych USA należy odnotować, że w USA zawsze odgrywały one dużą rolę w niesieniu pomocy biednym. Religijne organizacje charytatywne posiadały ponadto, podobnie jak świeckie organizacje *non profit*, możliwość ubiegania się o fundusze federalne na realizację określonych programów pomocy społecznej. Przyznanie funduszy federalnych organizacjom religijnym obwarowane było jednak pewnymi warunkami. Przede wszystkim, ze względu na duże zróżnicowanie religijne Stanów Zjednoczonych oraz zasadę wolności religijnej i rozdziału państwa od Kościoła, wprowadzono wiele przepisów, które miały gwarantować, że publiczne pieniądze nie będą wykorzystywane na szerzenie określonych wyznań i nawracanie osób korzystających z programów pomocowych. Liczne organizacje liberalnych protestantów, katolików oraz żydów stosowały się do tych przepisów, ale dla organizacji konserwatywno-ewangelikalnych ich przestrzeganie ze względów teologicznych stanowiło poważny problem.

Gdy w latach dziewięćdziesiątych XX wieku rozgorzała dyskusja na temat roli religii w zwalczaniu problemów społecznych, uznano, że rola, jaką ówczesznie mogły odgrywać organizacje religijne, była jednak zbyt ograniczona. W ramach reformy systemu opieki społecznej z 1996 roku Kongres USA w celu zmniejszenia ograniczeń w dostępie organizacji religijnych do funduszy federalnych uchwalił więc przepisy *Charitable Choice*. Polityka *faith-based initiatives* polegała w dużej mierze na wysiłkach mających na celu rozszerzenie tych przepisów. Prezydent G.W. Bush uważał bowiem, że administracja Billa Clintona interpretowała je zbyt wąsko.

Propagując rozszerzenie współpracy z organizacjami religijnymi, prezydent G.W. Bush opierał się w dużej mierze na teorii „współczującego konserwatyzmu” (*compassionate conservatism*) rozpropagowanej przez Marvina Olasky’ego. Zakłada ona, że organizacje religijne są dużo bardziej efektywne w niesieniu pomocy i zwalczaniu problemów społecznych niż państwo czy świeckie organizacje charytatywne.

Wprowadzenie proponowanych przez G.W. Busha przepisów okazało się jednak skomplikowanym procesem budzącym wiele kontrowersji. Problem zgodności nowych przepisów z zasadą rozdziału państwa od Kościoła, ochrony wolności religijnej beneficjentów oraz pracowników organizacji charytatywnych stały się osią dyskusji. Ostatecznie przepisy związane z polityką *faith-based initiatives* zostały wprowadzone głównie za pomocą reform administracyjnych.

W poniższym opracowaniu podjęto próbę wyjaśnienia kontrowersji otaczających politykę *faith-based initiatives*, a także jej wpływu na relacje między Partią Republikańską a prawicą religijną.

METODY BADAWCZE

W niniejszym opracowaniu połączono kilka podejść i metod badawczych. Szczególnie pomocna okazała się analiza systemowa oraz metoda decyzyjna. W ramach

metody systemowej badane zjawisko, czyli polityka *faith-based initiatives*, została potraktowana jako swego rodzaju system funkcjonujący w związkach z otoczeniem. Istotne było przeanalizowanie kształtowania się tego systemu oraz wpływu czynników wewnątrz- i zewnątrzsystemowych. Dzięki metodzie decyzyjnej, zastosowanej zwłaszcza w rozdziale IV, omawiane zagadnienie rozpatrzone przez pryzmat procesu decyzyjnego, czyli zespołu powiązań przyczynowo-skutkowych dotyczących danego problemu, występujących wewnątrz ośrodka decyzyjnego oraz w jego powiązaniach z otoczeniem. W ramach tego ujęcia zanalizowano również implementację decyzji politycznej dotyczącej wprowadzenia omawianej polityki oraz ostateczny wynik całego procesu decyzyjnego.

Wykorzystano ponadto analizę instytucjonalnoprawną i historyczną. W ramach tej pierwszej analizy poddano wiele norm prawnych mających znaczenie dla omawianego zagadnienia. Metoda historyczna okazała się z kolei szczególnie przydatna w analizie genezy omawianych w pracy zjawisk i procesów politycznych.

Podstawowe narzędzia badawcze wykorzystane podczas opracowywania materiału to analiza materiału zastanego, w tym zbiorów archiwalnych, aktów prawnych, przemówień, rozporządzeń. Oprócz jednego wywiadu pogłębionego przeprowadzonego z Profesorem Johnem DiIulio stosowano więc głównie badania niereaktywne, w tym zwłaszcza analizę treści oraz analizę zastanych danych statystycznych. W pracy połączono wykorzystanie źródeł pierwotnych oraz opracowań. Znalazły się wśród nich materiały zarówno w wersji drukowanej, jak i elektronicznej. Źródła pierwotne analizowane na potrzeby pracy to przede wszystkim dokumenty programowe, rozporządzenia prezydenckie, przemówienia, raporty oraz statystyki. Analizowane dokumenty programowe dotyczą głównie podstaw teoretycznych polityki G.W. Busha. Warto wśród nich wymienić zwłaszcza prace M. Olasky'ego na temat *compassionate conservatism*, jak również dokument o nazwie *Rallying the Armies of Compassion* z 30 stycznia 2001 roku, w którym prezydent przedstawił główne cele swej polityki. Ze względu na to, że polityka *faith-based initiatives* realizowana była głównie przez rozporządzenia wykonawcze prezydenta, nieodzowne było dokładne przeanalizowanie ich treści. Równie istotne było zapoznanie się z przemówieniami prezydenta, które umożliwiają zrozumienie argumentów prezydenta za zwiększeniem roli organizacji religijnych w amerykańskim systemie opieki społecznej. Analiza raportów zarówno rządowych, jak i realizowanych przez różnego rodzaju instytucje badawcze (niezależne bądź związane z organizacjami religijnymi), a także statystyk, była z kolei niezbędna do dokonania oceny wpływu polityki G.W. Busha na system opieki społecznej oraz na zmiany w prawodawstwie amerykańskim. Ciekawym źródłem informacji były też strony internetowe wielu instytucji w różny sposób zainteresowanych polityką społeczną G.W. Busha, które prezentują często skrajne opinie. Wśród opracowań, których poznanie i krytyczna analiza były niezbędnymi elementami do przedstawienia całości omawianej problematyki, znalazły się zarówno monografie, jak i artykuły.

Choć w pracy korzystano w dużej mierze z metody politologicznej, polegającej na zastosowaniu pojęć i teorii politologicznych do wyjaśnienia zjawisk badanych

przez inne nauki i dyscypliny⁴, to temat wymagał również ujęcia interdyscyplinarnego⁵. Dlatego stosowano zarówno metody badawcze, jak i pojęcia właściwe takim dziedzinom, jak socjologia, historia, prawo czy religioznawstwo. Pojęcia zaczerpnięte z tych dziedzin to przede wszystkim: ewangelikalizm, sekularyzacja, Kościół, sekta, denominacja, kongregacja.

Wyjaśnienie terminów należy zacząć od ewangelikalizmu, ponieważ stanowi on jedno z głównych zagadnień tego opracowania. Potocznie terminu tego używa się w odniesieniu do określanych mianem nowonarodzonych (*born-again*) chrześcijan, uznających Biblię za nieomylną we wszystkich sprawach. Dokładniej jednak ewangelikalizm to międzywyznaniowy nurt w protestantyzmie, przede wszystkim anglosaskim, mający swe korzenie w niemieckim petyzmie, który swego odrębnego charakteru nabrał w XVIII wieku pod wpływem nauk Johna Wesleya oraz w czasie amerykańskich Wielkich Przebudzeń. Podkreśla się w nim „osobistą relację z Jezusem”, pobożne życie, energiczną ewangelizację oraz autorytet Pisma Świętego (nawet w aspektach historycznych). Najistotniejsze w ewangelikalizmie jest usprawiedliwienie przez wiarę oraz konieczność świadomego nawrócenia przez przeżycie tak zwanego „nowonarodzenia” bądź „przebudzenia”, czyli intensywnego momentu nawrócenia związanego z doznaniem działania mocy Boga. W tym momencie chrześcijanie ewangelikalni, zwani inaczej *born-again Christians*, odczuwają osobistą relację z Chrystusem. Od końca XIX wieku ewangelikalizm przechodził intensywną ewolucję w stronę tak zwanego amerykańskiego protestanckiego fundamentalizmu. Istnieje jednak wiele jego odmian⁶.

Inne, istotne w kontekście badań nad polityką *faith-based initiatives* oraz działalnością prawicy religijnej jest pojęcie sekularyzacji. Jest ono wielowymiarowe i „obciążone szerokim wachlarzem znaczeń, którymi obrosło w ciągu całej swej historii”⁷. Sekularyzacja może być bowiem rozumiana jako stopniowy odwrót nowoczesnych społeczeństw od religii, proces dyferencjacji instytucjonalnej (czyli wycofanie się religii z uprzywilejowanej pozycji w wielu dziedzinach do swojej własnej wyodrębnionej sfery) bądź jako proces prywatyzacji religii, desakralizacji czy liberalizacji doktryny religijnej. Jose Casanova postuluje wyraźnie odróżnienie pojęcia sekularyzacji od właściwej socjologicznej teorii sekularyzacji⁸. Podkreśla bowiem, że „pojęcie sekularyzacji odnosi się do rzeczywistego procesu historycznego, w wyniku którego stopniowemu upadkowi ulega dualistyczny system obecny wewnątrz «tego

⁴ Więcej na ten temat: A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1998, s. 74–75.

⁵ Więcej o zaletach podejścia interdyscyplinarnego w politologii w: B. Kraus-Mozer, *Metodologia politologii w perspektywie pluralistycznej* [w:] *Demokratyczna Polska w globalizującym się świecie*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Mirska, Warszawa 2009, s. 159–162.

⁶ Więcej na ten temat: G.M. Marsden, *Understanding Fundamentalism and Evangelicalism*, Grand Rapids 1991. Por. też: A. Siemieniowski, *Ewangelikalna duchowość nowego narodzenia a tradycja katolicka*, Wrocław 1997. Należy również zaznaczyć, że termin „chrześcijanie ewangelikalni” należy odróżnić od terminów „ewangelicy”, „chrześcijanie ewangeliczni” czy „chrześcijanie ewangelicy”. Niemniej, jak się okazuje, w ostatnich latach określenia te zaczynają być coraz częściej używane wymiennie. Więcej na ten temat: *Ewangelikalny protestantyzm w Polsce u progu XXI stulecia*, red. T. Zieliński, Katowice 2004.

⁷ J. Casanova, *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, tłum. T. Kunz, Kraków 2005, s. 35.

⁸ Więcej na ten temat: ibidem, s. 35–36.

świata», a wraz z nim sakramentalne struktury pośredniczące między tym a tam-tym światem”⁹. Oznacza więc proces funkcjonalnej dyferencjacji i emancypacji sfer świeckich. Teoria sekularyzacji natomiast, do której odwoływali się niemal wszyscy ojcowie założyciele nauk społecznych¹⁰ oraz bardziej współcześni badacze, jak Peter Berger¹¹ czy Thomas Luckmann¹², opiera się na hipotezie, głoszącej, że przednowocześni Europejczycy byli bardziej religijni niż ich nowocześni potomkowie, i ukazuje proces sekularyzacji jako stopniowy zanik wierzeń i praktyk religijnych w nowoczesnym świecie¹³.

Kolejne pojęcia, które są stosowane w opracowaniu, to: Kościół, sekta i denominacja. Według części badaczy Kościół pojmowany jest jako zinstytucjonalizowana wspólnota wierzących, która posiada ściśle określoną strukturę, własny system doktrynalny oraz określone normy postępowania kultowego i etycznego. Poza tym, zrzeszając znaczne masy ludności i pretendując do miana organizacji wszechobecnej i wszechogarniającej, Kościół realizuje swoiście rozumianą zasadę uniwersalności¹⁴. Jego przeciwieństwo stanowi sekta. Sekty są zwykle stosunkowo małymi grupami, w których realizuje się dążenie do wytworzenia osobistych, bezpośrednich więzi między członkami. O ile w przypadku Kościoła obserwuje się zwykle działania, których celem jest objęcie kontrolą państwa, wykorzystanie wszelkich okoliczności w celu realizacji swych założeń, a w konsekwencji – zdobycie trwałego miejsca wśród wpływowych ugrupowań społecznych nawet za cenę częściowej utraty niezależności, o tyle sekty kierują się raczej w stronę warstw niższych lub takich, które wyrażają dezaprobatę dla porządku państwowego bądź społecznego. Jose Casanova podkreśla jednak, że z chwilą gdy dana wspólnota polityczna zaczyna oficjalnie tolerować heretyckie sekty i apostazję, bądź instytucjonalizuje zasady wolności religijnej, nawet Kościół państwowy przestaje być, w ścisłym tego słowa

⁹ Ibidem, s. 40.

¹⁰ Karol Marks, John Stuart Mill, August Comte, Herbert Spencer, Edward Burnett Tylor, James Frazer, Ferdinand Tönnies, Georg Simmel, Emil Durkheim, Max Weber, Wilhelm Wundt, Zygmunt Freud, Lester Ward, William G. Sumner, Robert Park, George H. Mead.

¹¹ Peter Berger w swej książce *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii* sformułował kilka ważnych tez dotyczących miejsca religii w społeczeństwach podlegających modernizacji. Sekularyzacja w rozumieniu Bergera jest niejako wpisana w istotę judaizmu i chrześcijaństwa przez koncepcję transcendentnego Boga, wyalienowanego od natury i od człowieka. Więcej na ten temat: P. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdziel, Kraków 2005.

¹² Thomas Luckmann sformułował koncepcję w pewnym sensie konkurencyjną do koncepcji Bergera, którą nazwał koncepcją prywatyzacji religii. Według niej religia – w wyniku pluralizmu i indywidualizacji – staje się w coraz większym stopniu „własnością” jednostki, która, w sposób dostosowany do swoich potrzeb, poniekąd ową religię komponuje. Prywatyzacja w ujęciu Luckmanna ma kilka znaczeń: może być religią bez Kościoła, indywidualno-teologiczną odpowiedzialnością, religijnym subiektywizmem, rozdziałem spraw religijnych i publicznych, oddzieleniem od religii moralności, selektywnością akceptacji prawd wiary, pojawieniem się „nowych tematów religijnych”, za: I. Borowik, *O depriwatyzacji religii Jose Casanovy na tle debaty wokół sekularyzacji* [w:] J. Casanova, op.cit., s. 9. Więcej na ten temat: T. Luckmann, *Niewidzialna religia*, tłum. L. Bluszczyk, Kraków 2006.

¹³ J. Casanova, op.cit., s. 42.

¹⁴ Więcej na ten temat: E. Troeltsch, *Kościół a sekta*, tłum. W. Adamek, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/IK/petrus_2010_soc_reg_03.html (10.02.2011).

Bibliografia

I. ŹRÓDŁA

Dokumenty administracji państwowej

Bush G.W., przemówienia na temat *faith-based initiatives*, White House, <http://www.white-house.gov/government/fbci/speech.html> (22.03.2007).

Bush G.W., *Rallying the Armies of Compassion*, Executive Office of the President, Washington 2001, <http://archives.hud.gov/reports/rally.pdf> (3.04.2010).

DeNavas-Walt C., Proctor B.D., Smith J.C., *Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2008*, U.S. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, U.S. Census Bureau 2009.

Empowering New Partnership in Your Community: Faith-Based and Community Initiatives in the Workforce System, US Department of Labor, Center for Faith-Based and Community Initiatives, Washington D.C. 2003.

Faith-Based and Community Initiative. Improvements in Monitoring Grantees and Measuring Performance Could Enhance Accountability, United States Government Accountability Office 06.2006.

Faith-Based Perspectives on the Provision of Community Service: Hearing Before the Subcommittee on Criminal Justice, Drug Policy and Human Resources of the Committee on Government Reform, House of Representatives, One Hundred Eighth Congress, Second Session, US G.P.O. 12.01.2004, Washington D.C. 2004.

Faith-Based Solutions: What are the Legal Issues?: Hearing Before the Committee on the Judiciary, US Senate, One Hundred Seventh Congress, First Session, US G.O.P. 6.06.2001, Washington D.C. 2002.

Guidance to Faith-Based and Community Organizations on Partnering with the Federal Government, White House Office of Faith-Based and Community Initiatives, Washington D.C. 2001.

H.R. 1054, Authorizing Presidential Vision: Making Permanent the Efforts of the Faith-Based and Community Initiative: Hearing Before the Subcommittee on Criminal Justice, Drug Policy, and Human Resources of the Committee on Government Reform, House of Representatives, One Hundred Ninth Congress, First Session on H.R. 1054 to Establish The Office of Faith-Based and Community Initiatives, US G.O.P. 21.06.2005, Washington D.C. 2005.

Innovations in Compassion: The Faith-Based and Community Initiative: A Final Report to the Armies of Compassion, The White House 12.2008.

Percentage of People in Poverty by State Using 2- and 3-Year Averages: 2005–2006 and 2007–2008, U.S. Census Bureau.

The Quiet Revolution – The President's Faith-Based and Community Initiative: A Seven-Year Progress Report, The White House 2.2008, Washington D.C.

- Rozporządzenie wykonawcze 13198, White House 29.01.2001, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/01/20010129-3.html> (23.04.2007).
- Rozporządzenie wykonawcze 13199, White House 29.01.2001, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/01/20010129-2.html> (23.04.2007).
- Rozporządzenie wykonawcze 13279, White House 12.12.2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/12/20021212-6.html> (23.04.2007).
- Rozporządzenie wykonawcze 13280, White House 12.12.2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/12/20021212-5.html> (23.04.2007).
- Rozporządzenie wykonawcze 13342, White House 1.06.2004, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/06/20040601-1.html> (23.04.2007).
- Rozporządzenie wykonawcze 13397, White House 7.03.2006, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/03/20060307-5.html> (23.04.2007).
- The Art of Grant Writing*, US Department of Housing and Urban Development, Center for Faith-Based and Community Initiatives, Washington 2006.
- The Facts About Faith-Based Efforts*, Center for Faith-Based and Community Initiatives, Washington D.C. 2002.
- Unlevel Playing Field: Barriers to Participation by Faith-Based and Community Organizations in Federal Social Service Programs*, The White House 16.08.2001, Washington D.C.

Dokumenty instytucji pozarządowych

- Bielefeld W., Seuss-Kennedy S., *Charitable Choice: First Results from Three States*, Indianapolis 2003.
- Esbeck C., Carlson-Thies S., Sider R., *The Freedom of Faith-Based Organizations to Staff on a Religious Basis*, The Center for Public Justice, Washington D.C. 2004.
- Faith-Based Initiatives: Four Catholic Views*, Faith & Reason Institute, Washington D.C. 2002.
- Farris A., *Bush Promotes Faith-Based Initiatives in Final State of the Union Address*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, 2008, <http://www.religionandsocialpolicy.org/news/article.cfm?id=7651> (14.07.2008).
- Farris A., Nathan R.P., Wright D.J., *The Expanding Administrative Presidency: George W. Bush and the Faith-Based Initiative*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy 08.2004, http://www.religionandsocialpolicy.org/docs/policy/FB_AdministrativePresidency_Report_10_08_04.pdf (15.04.2007).
- Farris A., *Workforce Bill Seeks to Exempt FBOs from Hiring Discrimination*, Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 18.03.2003.
- Findings from a Retrospective Survey of Faith-Based and Community Organizations: An Assessment of the Compassion Capital Fund*, Abt. Associates 04.2007, Washington D.C., http://www.acf.hhs.gov/programs/ccf/surveys/retrospective/retrospective_REV_8_7_07.pdf (3.06.2007).
- Fink B., Sipe C., *An Assessment of the Compassion Capital Fund Targeted Capacity-Building Program: Findings from a Retrospective Survey of Grantees*, Branch Associates 06.2008.
- Global Index of Religiosity and Atheism*, Win-Gallup International 2012, http://www.wingia.com/web/files/richeditor/filemanager/Global_INDEX_of_Religiosity_and_Atheism_PR_6.pdf (1.05.2013).

- Goggin M.L., Orth D.A., *How Faith-Based and Secular Organizations Tackle Housing for the Homeless*, Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government, New York 2002.
- Green J.C., *American Congregations and Social Service Programs: Results of a Survey*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government, http://www.pewtrusts.org/uploadedFiles/wwwpewtrustsorg/Reports/religion_in_public_life/American%20Congregation%20ReportI.pdf (26.04.2007).
- Hall P.D., *Accountability in Faith-Based Organizations and the Future of Charitable Choice*, Association for Research on Nonprofit Organizations and Voluntary Action, Montreal 2002.
- Jackson B., *Faith-Based and Community Initiative Draws Praise and Fire*, Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 28.06.2005.
- Johnson B., Tompkins R.B., Webb D., *Objective Hope – Assessing the Effectiveness of Faith-Based Organizations: A Review of the Literature*, Center for Research on Religion and Urban Civil Society, University of Pennsylvania 2002.
- Kosmin B.A. Keysar A., *American Religious Identification Survey 2009*, http://b27.cc.trincoll.edu/weblogs/AmericanReligionSurvey-ARIS/reports/ARIS_Report_2008.pdf (2.02.2013).
- Lupu I.C., Tuttle R.W., *Government Partnership with Faith-Based Service Providers. The State of Law*, Pew Forum on Religion and Public Life, Washington D.C. 2002.
- Lupu I.C., Tuttle R.W., *The Federal Emergency Management Agency and Faith-Based Organizations: Disaster Relief Following the Gulf Coast Hurricanes*, Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 25.10.2005.
- Lupu I.C., Tuttle R.W., *The State of Law. A Cumulative Report on Legal Developments Affecting Government Partnership with Faith-Based Organizations*, The Roundtable on Religion and Public Life, Rockefeller Institute 2008.
- Lupu I.C., Tuttle R.W., *The State of the Law 2006: Legal Developments Affecting Government Partnerships with Faith-Based Organizations*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy 12.2006, http://www.religionandsocialpolicy.org/docs/legal/reports/State_of_the_Law_2006.pdf (21.04.2007).
- Lupu I.C., Tuttle R.W., *The State of the Law 2007: Legal Developments Affecting Government Partnerships with Faith-Based Organizations*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 12.2007, <http://www.religionandsocialpolicy.org/docs/legal/reports/StateoftheLaw2007.pdf> (12.04.2008).
- Montiel L.M., Wright D.J., *Getting a Piece of the Pie: Federal Grants to Faith-Based Social Service Organizations*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy 02.2006, http://www.religionandsocialpolicy.org/docs/research/federal_grants_report_2-14-06.pdf (6.04.2007).
- New Rockefeller Institute Report Examines Spending on Cash Assistance, Medical Assistance, and Social Services*, http://www.rockinst.org/newsroom/news_releases/2008/2008-09-15-social_welfare_spending_in_states_across_us_drops_for_the_first_time_since_1983_2006_data_confirms_slowdown_in_spending_since_2002.aspx (23.04.2009).
- Ragan M., *Faith-Based vs. Secular: Using Administrative Data to Compare the Performance of Faith-Affiliated and Other Social Service Providers*, Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 2004.

- Ragan M., Wright D.J., *The Policy Environment for Faith-Based Social Services in the United States: What Has Changed Since 2002? Results of a 50 State Study*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy 12.2005, http://www.religionandsocialpolicy.org/docs/policy/State_Scan_2005_report.pdf (22.04.2007).
- Ragan M., Wright D.J., *Scanning the Policy Environment for Faith-Based Social Services in the United States: What Has Changed Since 2002. Results of a 50-State Study*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy 2005.
- Shifting Boundaries: The Establishment Clause and Government Funding of Religious Schools and Other Faith-Based Organizations*, The Pew Forum on Religion and Public Life 05.2009, <http://pewforum.org/docs/?DocID=327> (23.11.2009).
- Smith S.R., Bartkowski J.P., Grettenberger S., *Comparative Views on the Role and Effect of Faith in Social Services*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, Nelson A. Rockefeller Institute of Government 12.2006, <http://www.religionandsocialpolicy.org/dcs/research/comparative-case-study-web.pdf> (17.04.2007).
- Tenpas K.D., *Can an Office Change a Country? The White House Office of Faith-Based and Community Initiatives. Preliminary Report*, The Pew Forum on Religion and Public Life, Washington 2002.
- U.S. Religious Landscape Survey*, The Pew Forum 2007, <http://religions.pewforum.org/reports> (3.04.2008).
- Wright D.J., *Taking Stock: The Bush Faith-Based Initiative and What Lies Ahead*, The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy, The Nelson A. Rockefeller Institute of Government, Albany 2009.

Strony internetowe

- American Civil Liberties Union – <http://www.aclu.org/>
- Americans United for Separation of Church and State – <http://www.au.org/>
- Baptist Joint Committee on Public Affairs – <http://www.bjcpa.org/>
- Catholic Charities USA – <http://www.catholiccharitiesusa.org/NetCommunity/>
- Evangelicals for Social Action – <http://www.esa-online.org/>
- Institutional Religious Freedom Alliance. Safeguarding the Faith of Faith-Based Organizations – <http://www.irfalliance.org/about-us/staff.html>
- Lutheran Services in America – <http://www.lutheranservices.org/>
- Lobbyists Database – <http://www.opensecrets.org/lobbyists/index.php>
- One-Stop Career Centers – <http://www.careeronestop.org/>
- People for the American Way. Right Wing Watch – <http://www.pfaw.org/pfaw/general/default.aspx?oid=4307>
- Pew Forum – <http://pewforum.org/>
- Ready4Work – <http://www.ready4work.org/>
- The Center for Public Justice – <http://www.cpjustice.org/>
- The Christian Legal Society, Center for Religious Freedom – <http://www.clsnet.org/>
- The Roundtable on Religion and Social Welfare Policy – <http://www.religionandsocialpolicy.org/>
- The Religious Freedom Page – <http://religiousfreedom.lib.virginia.edu/>
- USAID Faith-Based and Community Initiatives http://www.usaid.gov/our_work/global_partnerships/fbci/

- US Department of Housing and Urban Development Center for Faith-Based and Community Initiatives – <http://www.hud.gov/offices/fbci/>
- US Department of Health and Human Services Center for Faith-Based Initiatives – <http://www.hhs.gov/fbci/>
- US Department of Justice Center for Faith-Based Initiatives – <http://www.usdoj.gov/fbci/>
- US Department of Labor Center for Faith-Based Initiatives – <http://www.dol.gov/cfbci/>
- White House Faith-Based and Community Initiatives Office – <http://www.whitehouse.gov/government/fbci/>

II. LITERATURA

Opracowania książkowe

- Ackerman D.M., *Charitable Choice: Constitutional Issues and Developments through the 106th Congress*, Washington D.C. 2000.
- Ackerman D.M., Burke L., *Charitable Choice. Background and Issues*, Huntington 2001.
- Ahlstrom S.E., *A Religious History of the American People*, New Haven 1973.
- Amerykańska demokracja w XXI wieku*, red. A. Mania, P. Laidler, Kraków 2007.
- Axin J., Stern M.J., *Social Welfare. A History of the American Response to Need*, Boston 2005.
- Bane M.J., Coffin B., Thiemann R., *Who Will Provide? The Changing Role of Religion in American Social Welfare*, Boulder 2000.
- Bartkowski J.P., Regis H.A., *Charitable Choices. Religion, Race, and Poverty in the Post-Welfare Era*, New York 2003.
- Berger P., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdziel, Kraków 2005.
- Berry N., *The New Right*, New York 1987.
- Bishop J., *Jobs, Cash Transfers, and Material Instability: A Review of the Evidence*, Madison 1977.
- Black A.E., Koopman D.L., Ryden D.K., *Of Little Faith. The Politics of George W. Bush's Faith-Based Initiatives*, Washington D.C. 2004.
- Boston R., *Why the Religious Right Is Wrong about Separation of Church & State*, Amherst 2003.
- Bonnell J.S., *Presidential Profiles. Religion in the Life of American Presidents*, Philadelphia 1971.
- Bruce S., *Fundamentalizm*, tłum. S. Królak, Warszawa 2006.
- Burdziej S., *Religia obywatelska w Stanach Zjednoczonych. Studium socjologiczne retoryki religijnej Billa Clintona i George'a W. Busha*, Kraków 2009.
- Can Charitable Choise Work? Covering Religion's Impact on Urban Affairs and Social Society*, red. A. Walsh, Hartford 2001.
- Casanova J., *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, tłum. T. Kunz, Kraków 2005.
- Catholic Charities USA: 100 Years at the Intersection of Charity and Justice*, red. J.B. Hehir, Collegeville 2010.
- Chafe W., *The Unfinished Journey: America since World War II*, New York 1986.
- Chaves M., *Congregations in America*, Cambridge 2004.

- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1998.
- Cnaan R.A., Wineburg R.J., Boddie Stephanie C., *The Newer Deal. Social Work and Religion in Partnership*, New York 1999.
- Corbett M., Mitchell-Corbett J., *Politics and Religion in the United States*, New York 1999.
- Daly L., *God and the Welfare State*, Somerville 2006.
- Dilulio J. Jr., *Godly Republic. A Centrist Blueprint for America's Faith-Based Future*, Berkeley-Los Angeles 2007.
- DiNitto D.M., *Social Welfare. Politics and Public Policy*, Boston 2002.
- Dowley T., *Historia chrześcijaństwa*, Warszawa 2002.
- Ewangelikalny protestantyzm w Polsce u progu XXI stulecia*, red. T. Zieliński, Katowice 2004.
- Federico R., *Social Welfare in Today's World*, New York 1990.
- Flowers R.B., *That Godless Court? Supreme Court Decisions on Church-State Relationships*, Louisville 2005.
- Formicola J.R., Segers M.C., Weber P., *Faith-Based Initiatives and the Bush Administration. The God, the Bad, and the Ugly*, Lanham 2003.
- Garvey J.H., *Fundamentalism and American Law* [w:] *Fundamentalism and the State*, red. M.E. Marty, R.S. Appleby, Chicago 1993.
- Gilder G., *Wealth and Poverty*, New York 1981.
- Heinemann K., *A Catholic New Deal: Religion and Reform in Depression Pittsburg*, University Park 1999.
- Herberg W., *Protestant – Catholic – Jew*, Garden City 1955.
- Heywood A., *Ideologie polityczne*, tłum. M. Habura, N. Orłowska, D. Stasiak, Warszawa 2007.
- Heywood A., *Politologia*, tłum. B. Maliszewska, M. Masojć, N. Orłowska, D. Stasiak, Warszawa 2006.
- Hoynes H.W., *Work, Welfare and Family Structure: What Have We Learned?*, Cambridge 1996.
- Katz M.B., *In the Shadow of the Poorhouse: A Social History of Welfare in America*, New York 1996.
- Katznelson I., *When Welfare Was White: The Untold Story of Racial Inequality in Twentieth Century America*, New York 2005.
- Kennedy J.F., *The Strategy for Peace*, New York 1960.
- Kowalak T., *Problemy społeczne Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1996.
- Kramer F.D., Smith Nightingale D., Trutko J., Spaulding S., Barnow B.S., *Faith-Based Organizations Providing Employment and Training Services. A Preliminary Exploration*, Washington 2002.
- Kuo D., *Tempting Faith. An Inside Story of Political Seduction*, New York 2006.
- Layman G., *The Great Divide: Religion and Cultural Conflict in American Party Politics*, New York 2001.
- Leś E., *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*, Warszawa 2000.
- Lubove R., *The Struggle for Social Security*, Harvard 1968.
- Luckmann T., *Niewidzialna religia*, tłum. L. Bluszcz, Kraków 2006.
- Magnet M., *The Dream and the Nightmare: The Sixties' Legacy in the Underclass*, New York 1993.
- Małajny R.M., *„Mur Separacji” – państwo a kościół w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Katowice 1992.

W SERII PRAC AMERYKANISTYCZNYCH UNIwersytetu Jagiellońskiego ukazały się:

Kłosowicz Robert, *Wojna amerykańsko-brytyjska 1812–1814*, Kraków 2003.

Mania Andrzej, *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej. Styczeń 1969–styczeń 1981*, Kraków 2003.

Wordliczek Łukasz, *Kształtowanie się uprawnień prezydenta USA w dziedzinie polityki zagranicznej*, Kraków 2003.

Laidler Paweł, *Urząd Prokuratora Generalnego Stanów Zjednoczonych. Konflikt kompetencji*, Kraków 2004.

Prostak Rafał, *Rzecz o sprawiedliwości. Komunitarystyczna krytyka współczesnego liberalizmu amerykańskiego*, Kraków 2004.

Szymkowska-Bartyzel Jolanta, *Amerykański mit – polski konsument, czyli reklamowe oblicza Ameryki*, Kraków 2006.

Kijewska-Trembecka Marta, *Québec i Québécois. Ideologie dążeń niepodległościowych*, Kraków 2007.

Kłosowicz Robert, *U.S. Marines jako narzędzie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Kraków 2008.

Kamieński Łukasz, *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, Kraków 2008.

Derwich Karol, *Instrumenty polityki zagranicznej USA wobec państw Ameryki Łacińskiej 1945–2000*, Kraków 2010.

Zachara Małgorzata, *Broń i dyplomacja. Eksport uzbrojenia w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Kraków 2010.

Modrzejewska Magdalena, *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Kraków 2010.

Mania Andrzej, *Department of State 1789–1939. Pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA*, Kraków 2011.

Gabrys Marcin, *Stosunki kanadyjsko-amerykańskie w polityce premiera Pierre'a Elliotta Trudeau 1968–1984*, Kraków 2011.

Fatałski Marcin, *Widmo rewolucji. Polityka USA wobec Ameryki Południowej 1961–1968*, Kraków 2011.

Walaszek Adam, *Życie na pograniczu i „życie pomiędzy”. Polacy w zagłębiu antracytowym w Luzerne County, Pensylwania, z innymi grupami w tle (1753–1902)*, Kraków 2011.

Stasiewicz-Bieńkowska Agnieszka, *Kształtowanie tożsamości etnicznej dzieci imigrantów szwedzkich w USA według Augustana Book Concern (1889–1962)*, Kraków 2011.

Rybkowski Radosław, *Ziemią i pieniędzmi. Początki federalnej polityki wobec szkolnictwa wyższego w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 1787–1890*, Kraków 2012.

Grabowski Marcin, *Wiek Pacyfiku – polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Kraków 2012

Modrzejewska Magdalena, *Josiah Warren – pierwszy amerykański anarchista?*, Kraków 2012.

Rafał Kuś, *PBS. Amerykańska telewizja publiczna*, Kraków 2013.

REDAKTOR PROWADZĄCY
Mirosław Ruszkiewicz

ADIUSTACJA JĘZYKOWO-STYLISTYCZNA
Barbara Górską

KOREKTA
Magdalena Kot

SKŁAD I ŁAMANIE
Wojciech Wojewoda

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-80, 12-631-18-81, fax 12-631-18-83